

УДК [342.733 (477): 811(07)] "198/ 201"

Безлюдна В. В.

ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ У ВПНЗ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ 90-х рр. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано нормативні документи та наукову літературу кінця 90-х – початку ХХІ століття, на основі яких забезпечувався перехід до гнучкої, динамічної, ступеневої системи підготовки фахівців, зокрема майбутніх учителів іноземних мов; здійснювалося відкриття нових кафедр у межах факультетів педагогічних вишів, які готують вчителів іноземних мов; удосконалювалася ступенева структура вищої освіти, враховуючи європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти; забезпечувалася інтеграція України у світовий освітній простір. Доведено, що до кінця 90-х рр. ХХ ст. у вітчизняній іноземній освіті склалися основні передумови формування сучасної концепції професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Ключові слова: іноземна освіта, європейський освітній простір, процес інтеграції, підготовка майбутніх учителів, вищі педагогічні навчальні заклади.

В кінці 90-х рр. – на початку ХХ століття процес глобалізації ознаменував нову епоху розвитку людства – епоху глобального світу. Законодавча база Української держави в галузі іноземної освіти в ці роки напрацьовувалася поступово, з урахуванням як вітчизняного досвіду, так і європейського. У цей період затверджено: Цільову комплексну програму "Вчитель" (1997), Державний освітній стандарт з іноземної мови (1998), Болонську декларацію (1999), Національну доктрину розвитку освіти (2002), Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (2003). Визначені у законодавчих документах завдання спрямовувалися на забезпечення переходу до гнучкої, динамічної, ступеневої системи підготовки фахівців, зокрема майбутніх учителів іноземних мов; відкриття нових кафедр у межах факультетів вищих педагогічних навчальних закладів (ВПНЗ), які готують вчителів іноземних мов; удосконалення ступеневої структури вищої освіти, враховуючи європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти; інтеграцію України у світовий освітній простір.

В останні роки вітчизняними науковцями активно здійснюються пошуки шляхів розвитку іноземної освіти, зокрема професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах. У контексті нашого дослідження певний інтерес становлять праці Ю. Гончарук "Основні підходи до визначення змісту іноземної освіти у ВНЗ України", А. Зінченко "Історія професійної підготовки вчителя іноземної мови в системі освіти України", О. Коваленко "Модернізація системи іноземної освіти в Україні", Г. Крючкової "Стратегія навчання іноземних мов в Україні", О. Котенко, "Іноземна методична культура майбутнього вчителя початкової школи як базовий конструкт його професійного становлення", С. Ніколаєнко "Іноземні мови в навчальних закладах України", О. Околовича "Підготовка вчителя іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)" та ін. Однак зазначені напрацювання дослідників розкривають аспекти професійної підготовки майбутніх учителів в епоху глобалізації лише частково.

Метою цього дослідження визначено аналіз нормативних документів кінця 90-х рр. ХХ – початку ХХІ століття, які сприяли розвитку іноземної освіти, зокрема у напрямі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах.

Аналіз вищезазначених нормативних документів показав, що важливим поштовхом для розвитку іноземної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах (ВПНЗ) стала Цільова комплексна програма "Вчитель", у якій визначено основні вимоги до теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов.

У вимогах до теоретичної підготовки відзначалося, що вчитель іноземної мови повинен:

- знати основні етапи розвитку навчання іноземних мов;
- розуміти основні теорії формування комунікативної компетенції учнів, яка складається з: мовленнєвої, соціокультурної, лінгвістичної, країнознавчої, навчальної, стратегічної компетенцій тощо [8, с. 11-25].

Основні вимоги до практичної підготовки вчителя іноземної мови включають уміння реалізувати такі функції:

- комунікативно-навчальну, яка складається з інформаційного, мотиваційно-стимулюючого і контроль-коригуючого компонентів, тобто кваліфіковано застосовувати сучасні принципи, методи, прийоми і засоби навчання іноземного спілкування;

- виховну, тобто вирішувати завдання морального, культурно-естетичного, трудового виховання учнів засобами іноземної мови з урахуванням особливостей ступеня навчання;
- розвивальну, тобто прогнозувати шляхи формування і розвитку інтелектуальної та емоційної сфер особистості учня, його пізнавальних і розумових здібностей у процесі оволодіння іншомовним мовленням;
- освітню, тобто допомагати учням в оволодінні уміннями вчитися, розширювати свій світогляд [8].

Стратегічним напрямом оновлення змісту іншомовної освіти стала розробка Державного освітнього стандарту з іноземної мови (1998), за яким вся система шкільної освіти в галузі іноземної мови спрямовувалася на формування в учнів уміння іншомовного спілкування, що сприяло інтеграції українського суспільства до освітньої спільноти. Саме в цей період починає реалізовуватись програма підготовки педагогічних кадрів для викладання іноземних мов у дитячих садках та початковій школі, що викликало необхідність у розширенні переліку спеціальностей і відкриття нових кафедр у межах факультетів, які готують вчителів іноземних мов. Одним із перших в Україні цю ініціативу підтримав Херсонський державний університет. На факультеті дошкільної та початкової освіти розпочалась підготовка спочатку зі спеціальності "англійська мова", а потім з відповідної спеціалізації [3].

Маємо констатувати, що в кінці ХХ століття пошук нової моделі гуманітарної освіти, її приведення до тієї системи цінностей, духовних орієнтирів і соціальних нормативів, які визначають поступальний рух людської цивілізації, здійснювався ВПНЗ у досить суперечливій, неоднозначній суспільній атмосфері, за умов наростання економічних і моральних труднощів. Не вистачало підготовлених до роботи в нових умовах кадрів, навчально-методичної літератури, державних стандартів тощо. Тому багато ВПНЗ змушені були йти традиційним у таких випадках шляхом проб та помилок, самостійно шукати оптимальні рішення [6].

Важливо звернути увагу на той факт, що у досліджуваній період посилилась увага до методичної підготовки, яка вважалася системотвірним чинником професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов. Разом із тим, це відносно самостійна система з власним змістом, структурою, функціями. Вона забезпечується вивченням циклу навчальних дисциплін (методики викладання іноземних мов), спецкурсів і спецсеминарів; участю студентів у науково-дослідній і науково-методичній роботі та педагогічній практиці.

Зокрема відповідно до наказу № 285 Міністерства освіти і науки України "Про порядок розробки складових нормативного та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою" від 31.07.1998 р. та Розпорядженням № 79 "Про внесення змін та доповнень до складу робочих груп..." від 02.08.2001 р. було створено робочу групу для розробки стандарту вищої освіти за освітньо-професійною програмою підготовки за спеціальністю 6.0101103 Педагогіка і методика середньої освіти. Іноземна мова за напрямом підготовки 0101 Педагогічна освіта. Стандарт для ОКР "бакалавр" було розроблено робочою групою МОН України і затверджено Наказом МОН № 900 "Про затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти за напрямом підготовки 0101 Педагогічна освіта" від 01.12.2004 р.

Саме ці документи підтвердили серйозність намірів з боку держави щодо професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Зокрема у період з 1998-2000 рр. у галузі вищої освіти здійснюються проекти, розроблені Центром документації освіти в Європі (Documentation centre for education in Europe) та Радою з культурного співробітництва (Council for cultural cooperation): "Побудова університету завтрашнього дня: політика та практика вищої освіти в Європі", "Допомога новим країнам-членам у оновленні вищої освіти", "Вища освіта для демократичного суспільства" та ін.

Процес підготовки майбутніх учителів іноземних мов узагальнила Болонська декларація (1999), країни-учасниці якої узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 р. Власне, цей документ задекларував прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема, через затвердження додатка до диплома; впровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3 + 2, перший, бакалаврський цикл триватиме не менше трьох років, а другий, магістерський – не менше двох; створення системи кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок разом з постійним навчанням; сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти; розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного освітнього простору. Це передбачало зміщення акцентів з навчальної роботи на методичну для викладачів та з навчальних занять на самостійну – для студентів. Об'єктивно постало питання застосування нових освітніх технологій у проведенні аудиторних занять (активні, діалогічні, ігрові методи) та організації самостійної роботи студентів (навчальні комп'ютерні програми, модульно-рейтинговий контроль тощо) [7, с. 4].

Накопичений майже за десятиріччя вітчизняний досвід дозволив розпочати процес інтеграції України в європейську систему освіти. Так, у 1999 р. Міністерство освіти і науки розробило спеціальну

програму реалізації положень Болонської декларації у ВНЗ України, де увага акцентувалася на тому, що для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні необхідно: удосконалити двоступеневу структуру вищої освіти; враховувати європейську практику організації акредитацій і контролю якості освіти; розвивати європейські стандарти якості; всебічно розширювати мобільність студентів, викладачів і дослідників; запровадити сучасні підходи інтеграції вищої освіти і науки у справі підготовки магістрів та аспірантів; сприяти подальшому розвитку автономності та самоврядування у вищій освіті [1].

У Національній доктрині розвитку освіти (2002) іншомовний аспект найбільш повно представлений у розділі "Стратегія мовної освіти", в якому зазначається, що у державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опановувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою [5].

Отже, розвиток іншомовної освіти у ВПНЗ України, враховуючи її соціальну роль і функції, здатність здійснювати діалог культур та її транснаціональні масштаби, стало першочерговим завданням уряду у формуванні майбутньої нації.

Наступного року серед вимог, які зазначалися у Загальноєвропейських Рекомендаціях (ЗЄР) з мовної освіти у напрямі удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, виокремлюється вимога *"перебудови навчання іноземної мови як спеціальності, саме з перебудови системи підготовки майбутніх викладачів іноземних мов"* [2, с. 3]. ЗЄР передбачається впроваджувати професійну підготовку студентів у три етапи: початковий, основний та просунутий, вимоги до яких відповідають підрівням B2, C1 та C2. Початковий етап включає вступний фонетичний (корективний) курс. Другий (основний) етап має сформувати мовленнєву компетенцію (що продовжується не більше двох років – до кінця третього курсу). На завершальному (просунутому) етапі вдосконалюються мовленнєві та комунікативні компетенції майбутніх учителів іноземних мов.

У 2004 році в постанові Кабінету Міністрів № 1183 "Про затвердження державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007 роки" зазначено, що "серед основних завдань, які пов'язані з розвитком інтернаціоналізації вищої освіти, визначено поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі вищих навчальних закладів, професорсько-викладацького складу ВНЗ та студентів у міжнародних освітніх і дослідницьких проектах" [4].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, до кінця 90-х рр. ХХ ст. у вітчизняній освіті склалися основні передумови формування сучасної концепції професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Аналіз нормативно-правових документів у період кінця 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. дає змогу охарактеризувати діяльність державної освітньої політики в аспекті вдосконалення підготовки майбутніх учителів іноземних мов за такими напрямками:

- посилення статусу "Іноземної мови" як навчального предмета (Державний стандарт освіти з іноземної мови (1998));
- реалізація програми підготовки педагогічних кадрів для викладання іноземних мов у дитячих садках та початковій школі, що викликало необхідність розширення переліку спеціальностей і відкриття нових кафедр у межах факультетів, що готують учителів іноземних мов;
- інтеграція у європейський освітній простір, інтернаціоналізація вищої школи, розширення участі студентів ВПНЗ у міжнародних освітніх і дослідницьких проектах;
- запровадження ступеневої підготовки майбутніх учителів іноземних мов;
- створення системи безперервної мовної освіти, яка передбачає оволодіння громадянами України хоча б однією іноземною мовою.

Здійснений аналіз, на жаль, не охоплює всіх аспектів професійної підготовки майбутніх учителів у заявлений період. Так, не достатньо дослідженим залишається питання організації навчання іноземних мов у ВПНЗ у процесі ступеневої підготовки майбутніх учителів.

Використані джерела

1. Болонський процес: Документи / [Уклад.: З. І. Тимошенко та ін.] ; Європ. ун-т. – К., 2004. – 168 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Покорна Л. М. Концептуальні зміни у навчанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти // Використання інтерактивних технологій навчання в мовній освіті молодших школярів: матеріали II регіонального науково-практичного семінару. – Херсон: Вид-во ПАТ "Херсонська міська друкарня". – 2013. – С. 212–216.
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1183 від 8 вересня 2004 р. "Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>, 2
5. Про національну доктрину розвитку освіти, президент України; Указ, Доктрина від 17.04.2002 № 347/2002/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

6. Сафонова Н. М. Реформування системи вищої освіти в Україні (90-ті рр. XX - початок XXI ст.): історичний аспект [Текст] : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. М. Сафонова; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – 214 с.
7. Студент – 2000: каким ему быть? : Материалы науч.-практ. конф. / Запорож. гос. ун-т; [Редкол.: Ткаченко В. Г. и др.]. – Запорожье : ЗГУ, 2000. – 190 с.
8. Цільова комплексна програма "Вчитель" // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 1997. – № 24. – К. : Педагогічна преса. – С.11–25.

Безлюдная В. В.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВПНЗ УКРАИНЫ (КОНЕЦ 90-х гг. XX - НАЧАЛО XX ВЕКА)

В статье проанализированы нормативные документы и научная литература конца 90-х – начала XXI века, на основе которых обеспечивался переход к гибкой, динамичной и многоступенчатой системе подготовки специалистов, в том числе будущих учителей иностранных языков; осуществлялось открытие новых кафедр в педагогических вузах, готовящих учителей иностранных языков; совершенствовалась ступенчатая структура высшего образования, учитывая европейскую практику организации аккредитации и контроля качества образования; обеспечивалась интеграция Украины в мировое образовательное пространство. Доказано, что к концу 90-х гг. XX века в отечественном иноязычном образовании сложились основные предпосылки для формирования современной концепции профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: иноязычное образование, европейское образовательное пространство, процесс интеграции, подготовка будущих учителей, иностранный язык, высшие педагогические учебные заведения.

Bezliudna V. V.

LEGAL ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE (THE END OF 90th - THE BEGINNING OF XXI CENTURY)

Analyzed in the article are the normative documents and research papers of the end of 90th – beginning of XXI century: the target complex program "Teacher" (1997), the State educational standard in a foreign language (1998), the Bologna Declaration (1999), the National Doctrine of Education Development (2002), Common European Framework of Reference for Languages (2003) which provide the transition to a flexible, dynamic, multi-stage system of teacher training, including future foreign language (FL) teacher training. New departments at higher educational institutions preparing FL teachers were opened; improved was the structure of higher education with regards to European practices in organization of accreditation and quality of education control; Ukraine's integration into the world educational space was provided. It has been proved that by the end of XX century the main prerequisites for forming modern concept of FL teacher training were built up. At the end of the 90s the Center for Documentation of education in Europe and the Council for Cultural Co-operation in higher education of Ukraine developed such projects as: "Building a future University of the day: the policies and practices of higher education in Europe", "Help new members in the renewal of higher education", "Higher education for a democratic society" and others.

State educational policy as to improving future FL teacher training might be realized through: strengthening the status of "Foreign language" as an academic subject; implementation of the training FL teacher program for kindergartens and elementary schools, which expand the list of specialties, and opening up new departments within FL faculties; integration into European educational space, internationalization of higher school, expansion of students' participation in international educational and research projects; introduction of multi-stage system of training future FL teachers; creating continuous linguistic education, which provides learning at least one foreign language by each Ukrainian.

Key words: foreign language education, European educational space, integration process, future teacher training, higher educational establishments.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2016